

Makale Gönderim Tarihi: 15.09.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Çeviri

İlhanlıların Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü

Fatemeh ROSTAMİ¹

Çev. Aytaç KAYA²

Özet

Oyratlar Cengiz İmparatorluğu'nun ordu yapısında ona dostluk andıyla bağlı bulunan, itibarlı soyuna ve akrabalık bağına dayanarak İlhanlıların siyasi ilişkilerinde mühim rol oynayabilen kabilelerden biridir. Bu yazı Oyrat ümerasının İlhanlılar ile siyasi münasebetlerindeki rolünün ne olduğunu açıklamaya yöneliktir. Eldeki veriler ilk devrede Oyratların Cengiz ulusu ile ihtilaflarıyla ve onun uruğu, özellikle de kızlarıyla yapılan evliliklerle hükümet yapısındaki kendi mevkilerini sağlamlaştırabildiklerini göstermektedir. İlhanlı Devletinin veziri Emir Argun Aka bu devrin meşhur çehrelerinden biri olarak gösterilebilir. Emir Nevruz'un güç kazanmasıyla da yine onun önderliğinde Oyratların İlhanlı iktidarı ile mücadelesi başladı. Bu durum Oyrat kabilesinden büyük bir kısmın Mısır'a göçmeyle sonuçlanmıştır. Sülemiş'in isyanı da Oyratların İlhanlılar ile olan siyasi ilişkilerinin ikinci devresindeki en önemli olay sayılmaktadır. Üçüncü dönemde İlhanlı Devleti'nin inhitatıyla birlikte Ebu Said Han'ın dayısı ve Anadolu'da Oyratların vekili Ali Padişah ile Horasan'ın Oyratlı hakimi Argunşah'ın rolü özellikle dikkate şayandır. Mevcut araştırmada Emir Argun Aka, Emir Nevruz, Sülemiş ve Ebu Said Han'ın dayısı Ali Padişah gibi Oyratlı emirlerin İlhanlıların siyasi olaylarındaki rolü deskriptif yöntemle değerlendirmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler : Moğollar; İlhanlılar; Oyratlar; Emir Argun, Emir Nevruz, Sülemiş, Ali Padişah

The Role of Oirats Governors in Political Relations of the Ilkhanate

Abstract

The oirate people were of the tribes, in which by the presence in military structure of Genghis's ruling, contracted an alliance with him and in support of ancestry credit and familial connection could play a leading role in political relations of The Ilkhanate. This article tends to show, what was the role of Oirate's governors in political relations of The Ilkhanate. Achievements demonstrate that in first period, through the coalition with Genghis Ulus and marrying his daughters, could gain a foothold in government framework. One of the celebrated figures of this time whom can be pointed out to, is Emir Arghun-Agha, minister of The Ilkhanate government. Assumption of authority by Emir Nauruz, the challenging period of Oirate tribes under the leadership of Emir Nauruz with the ruling of Ilkhanate started, in which led to mass emigration of Oirates to the Mamluk real in Egypt. Uprising of Sulamish is considered as one of the major political relations of Oirates and Ilkhanate in second period. In third period, coincident with the decline of Ilkhanate government must pay specific attention to the role of Ali Shah the uncle of Ilkhan Abu Sa'id and Oirates's representative in Roman realm and Emir Arghun Shah, Oirate ruler of Khorasan. In this research with descriptive method, the role of Oirate's ruler such as Emir Arghun-Agha, Amir Nauruz, Sulamish, Ali Shah the uncle of Ilkhan Abu Sa'id in Ilkhanate's political current has been taken into consideration.

Keywords: Mongol; The Ilkhanate; The Oirates; Emir Arghun; Emir Nauruz; Sulamish; Ali Shah

¹ Üstadyar/Doç. Dr., Sistan ve Belucistan Üniversitesi, Tarih Bölümü.

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih A.B.D., kaya.aytac@outlook.com

Giriş

H.7/M.12.yüzyılda çeşitli Moğol kavimleri arasında büyük bir ihtilaf şekillenmekteydi. Cengiz Han'ın Moğol kavimleri karşısında kazandığı zafer ile Türk ve Moğol kavimlerinin pek çoğu Moğol hanının ordu düzeni içerisinde yerini aldı. Bu kavimlerin Cengiz uruğuyla kurduğu evlilikler ile bu birliktelik daha kalıcı hale geldi. Bu kabilelerin en önemlilerinden biri Oyratlarıdır. Cengiz'in güçlenmesinden önce Oyratlar onun muhalif cephesinde yer alıyorlardı. Cengiz Han'ın Oyratların tabiiyeti üzerine hakimiyet kurması ile ona boyun eğerek sonraları İlhanlı Devleti'nin siyasi değişmelerinde etkili olmuşlardır. Söz konusu etki ilk olarak genel anlamda Oyratlar ve ikincisi de Oyratlı emirlerin İlhanlı Devleti yapısındaki varlığı olmak üzere bu devrede iki önemli açıdan dikkate şayandır. Bu emirlerin en önemlileri olarak Emir Argun Aka, Emir Nevruz, Sülemiş, Ali Padişah ve Horasan hakimi Argunşah gösterilebilir.

Basworth, Barthold, Faruk Sümer ve Peter Golden gibi araştırmacılar genellikle Moğol kavimlerini soybilim ve kavmi açılarından yaklaşımlar ve Moğol imparatorluğunun yerleşmesinden sonra siyasi hadiselerde onların tarihi rollerine değinmemişlerdir. Rene Grousset *Bozkır İmparatorluğu* adlı eserinde Oyratların etkili rolünü, özellikle de onların 4 ulus üzerine çok sayıdaki baskılarını zikretmiştir. Ancak onun Oyratlar hakkındaki açıklamaları çok dağınıktır. Şirin Beyani de kendi kitabında emirlerin rolüne işaret etmekte ama onların Oyratlı soyuna değinmemektedir. Cemşid Rusta'nın kaleme aldığı "Hazin Sonlu Serdar Emir Nevruz" makalesi Emir Nevruz'un Gazan dönemindeki siyasi olaylardaki tesirini ferdi kisvet de ele almasıyla, diğer eserlerden biri olarak gösterilebilir. İhsan Seyfi de makalesini Mısır memleketindeki vafidi/göçmen Oyratlara ve başlıca da Ayalon ve Irwin gibi araştırmacıların sundukları verileri üzerine dayandırmıştır. Söz konusu iki araştırmacının yöneldiği meselenin kapsamı tamamıyla Mısır memleketiyle muhacirlerin bağlantısı üzerinedir. Bu yazı ise Oyrat kabilelerin konumunun ve Oyratlı emirlerin İlhanlı Devleti'nin siyasi yapısındaki yerinin tafsilatlı tahlili yöntemiyle ortaya çıkarılması için hasredilmiştir.

Oyratlı emirlerin İlhanlılar ile siyasi münasebetlerindeki rolü nün ne olduğu bu araştırmanın sorusudur. Faraziyeler şunlardan ibarettir: İlhanlıların İran üzerine hakimiyetinin birinci devresinde Oyratlar Cengiz Han ile akrabalığa erişerek ve şamanizmin gücüne dayanarak Cengiz Han'ın rızasını çekmeyi ve hükümet yapısına nüfuz etmeyi başarabilmiştir. İlhanlıların otoritesinin güçlenmesinde Emir Argun'un rolü ise dikkat çekicidir. İkinci dönem Emir Nevruz gibi Oyratlı emirlerin ve Gazan Han'ın iktidarı arasındaki sürtüşme devresidir. Onun iktidarı ve ardından ortadan kaldırılmasına paralel olarak bu devrede Oyratların Mısır memleketine göçüne ve Oyratlı Sülemiş'in isyanına şahit olmaktayız. Üçüncü devrede İlhanlıların inhitatıyla birlikte iki Oyratlı emir büyük öneme sahiptir. Bu şahıslar ilk olarak Ebu Said Han'ın ölümünden sonra yaşanan taht mücadelesinde, ardından İlhanlıların inhitatı ve fetret döneminde önemli role sahip olan ve Ebu Said Han'ın da dayısı olan Ali Padişah ile Horasan hakimi Emir Argunşah'tır.

1. İran'da Moğol Hakimiyeti Zamanında Oyratlar

Oyratların³adı çoğunlukla Kongurat, Kuranes, Tatar, Kerayit, Celayir, Sulduz, Nayman gibi kavimlerinin yanında zikredilmektedir. West ve Guchinova Oyratları M.8. yüzyıldan sonra Kuzey Moğolistan'a göç eden Dokuz Oğuz Türklerinin içindeki kabilelerden biri saymaktadır⁴. Rene Grousset Oyratları pek çok aşamada Kuzey Moğolistan'a yerleşen bir Moğol kavmi olarak tanıtmaktadır⁵. Faruk Sümer de Dokuz Oğuz Türklerinden yalnızca iki kabilenin bilinmekte olduğunu söylemektedir⁶. O Oğuzların yanında başka kabilelerden de bahsederken Kalmuklara da değinmiştir⁷. Sonraki kaynaklarda Oyratlardaki dört topluluk Kalmuk adı altında zikredilmiştir⁸. Moğol çağında Oyratların bölgesi birinci Haritada gösterilmişken, Kalmukların yerleşim yerleri ikinci haritada yer almaktadır.

H. 7/M. 12. yüzyılın eşiğinde Moğolistan'da yaşayan Türk ve Moğol kabilelerini birbirinden ayırmak zor bir iştir. Grousset bu kabileler hakkında açıklamalarda bulunmakta birlikte onların Türk veya Moğol olması konusunda bazen tereddütlü yaklaşmıştır. Nayman ve Kerayitlerin Türk veya Moğol soyundan olma ihtimali üzerinde durmakla birlikte Oyratların ise Moğolluğu konusunda kararlıdır. Oyrat Moğolca "heyet" ve "mutelife" demektir⁹. Onların bu isimle adlandırılması Moğolistan'ın batı sınırlarında dört Oyratlı grubun arasında meydana gelen sağlam bir bütünlüğün olduğunun deliliydi¹⁰. Görünen o ki Oyratlar M.8. Yüzyılda, Türklerin Moğolistan'a göç akınlarıyla birlikte Kuzey Moğolistan'ın doğu sınırlarına yerleştiler ve zamanla da Türk ve Moğol sözcüğü onları adlandırmak için birlikte kullanıldı. Birinci haritada¹¹ Oyratların ilk yerleşim yerleri büyük yazıyla belirtilmiştir. Burası Moğolistan'ın kuzeyi ve Kuzey Çin'dir. M.8. Yüzyılın sonları geldiğinde de Oyratlar diğer Oğuz kabileleri ile birlikte Moğolistan'dan İrtiş nehrinin ötesine, Aral gölü ve Sırderya nehri sahiline göç etti¹².

Asil soyu ve Moğol birliği içindeki işbirliği tecrübesine ilaveten Oyratlar sihir yapımında da ünlüydü. Grousset'in cümlelerine göre Moğol gurupları arasında büyücülerin makamı çok değerli addedilmiştir. İsimlerinin sonunda yer alan "bigi" ünvanı büyüklüklerini ve özel konumlarını açıklamaktadır. Bu rütbe Türk ve Moğol kabileleri arasında özel bir konum sayılıyordu ve şaman, hanın kabul etmesiyle sonraları

³ Rene Grousset'in eseri *Emperatori-yi Sahraneverdan*'nda Oyratlar'ın da adı geçmektedir.(Rene Grousset, *Emperatori-yi Sahraneverdan*, terc. Abdülhüseyin Meykede, Tehran 1365, s. 314) . *Tarih-i Şahi*'de ise bu kabiliden "otratlar" olarak bahsedilmiştir (*Tarih-i Şahi Karahityan*, yay haz. Muhammed İbrahim Bastani Parizi, Tehran 1976, s. 181)

⁴ Barbara West, "Oirats", *Encyclopedia of the Peoples of Asia and Oceania*, New York 1968, s. 606; Elza-Bair Guchinova, *The Kalmyks*, trans. David C. Lewis, 2006: 5.

⁵ Grousset, s. 303.

⁶ Faruk Sümer, *Oguzha (Türkmenha)*, terc. Anaderdi Unsuri, Tehran 1381, s. 11.

⁷ Sümer, s. 15.

⁸ Mirza Haydar *Duğlat*, *Tarih-i Reşidi*, terc. Abbaskulu Gaffari, Tehran 1381, s. 83.

⁹ Grousset, s. 314

¹⁰ Guchinova, s. 5.

¹¹ Kalmuk Oyrat kabilelerinden bir gurubun adıdır. M. XVI. Yüzyılın ortalarında Büyük bir birlik meydana getirdiler. Daha sonraları Oyratların bu gurubu Türkmenler ve Turfan Kabileleri ile pek çok kez münasebette bulundular. Kalmuk Federasyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Guchinova, Elza-Bair (2006) *The Kalmyks*, Translated by David C. Lewis Routledge: London & New York.

¹² West, s. 606. Oyratların göç yolu ve yerleşim sahaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Edmund Califord Baworth, *Tarih-i Gazneviyan*, terc. Hasan Anuşe, C. II, Tehran 1378. Peter Golden, "The Migration of The Oghuz", https://www.academia.edu/tr/763468/The_Migration_of_the_Oghuz.

siyasi kaderde ve idari yapıda önemli bir rol oynamıştır¹³. Bu ittifakın açık örneğini Cengiz Han'ın sevdiği Kökçü Şaman ve hepsinden daha önemlisi İlhanlı Devleti'nin ilk devresindeki Oyrat kabilesinden Emir Argun'un derin varlıklarında görülebilir. Cengiz Han güçlenmeden önce de bu makam Merkit ve Oyrat kabilelerinin iki lideri için adlandırılmıştır¹⁴. Buna ek olarak en köklü ve kadim kabilelerden biri olan Oyratlar Moğolistan ve Çin bölgesinin siyasi bunalımlarından dolayı sürekli şarki Moğol bölgesine uzanmıştır. Sonraları da özellikle merkezi Pekin olmak üzere Çin'de Kubilay Kağan'ın¹⁵ Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundan ve aynı şekilde Maverâünnehir bölgesinde Çağatay ulusunun yerleşmesinden sonra bu tehdit ve baskıları gittikçe artmıştır.

İlk kez Moğolların Gizli Tarihi'nde kendi askeriyle Cacirat kavminin emiri Camuka ile Merkitler ve Naymanlarla birlikte olup Cengiz'in yeni filizlenen gücü karşısında başkaldıran Kuduku Abakı¹⁶ isimli Oyratlı bir emir zikredilmiştir¹⁷. Oyratlar Camuka'nın mağlup olmasının ardından bir süre daha Cengiz Han'a itaat etmediler. Cengiz 1208 yılında Kerayit ve Merkit gibi kudretli kabileleri mağlup etmesinden sonra Naymanlara itaatlerini bildirmeleri için Kuzey Moğolistan'a asker çekti. Bu savaşta Oyrat emiri kendisinde karşı koyacak gücü görmedi ve müşavir görevi altında Cengiz'e teslim oldu¹⁸. Cüveyni'ye göre "Oyratlar yardımda ve destekte önde yer almaları ve il olmayı en önde ve süratle gerçekleştirmeleri nedeniyle bu kabilenin hukukuna binaen [ya da hakkının ödenmesi için] emirlerinin kızlarının Cengiz'in uruğunun çocuklarıyla evlenmeleri için ferman çıktı"¹⁹. Cengiz Han kendi çocukları ile Oyrat boyuna mensup kızların evliliğini başlı başına yeterli görmedi. Kendi kızı Cickan Bigi'yi Oyrat lideri Turalçi Gürekan'a verdi²⁰. Bu evliliğin meyvesi Buka Timur H. 654/ H.1256 yılında Hülagü'nün fermanıyla İsmailiye kalelerini kuşatmak ve Bağdad'ı fethetmek için İran'a gelmişti²¹. O, H.658/M. 1259/1260 yılında öldü²².

Cengiz ulusu ile evlilik yoluna gitmek soyun asil sayılması için gereken kıstaslardan biridir. Mevcut açıklamalar Cengiz uruğunun Oyrat erkekleriyle yaptığı evliliklerin Cengiz Han'ın halefleri zamanında da sürdüğünü göstermektedir. Mengü Kağan'ın kadınlarından biri olan Ogulgaymış, Oyratlardan Kutuka Bigi soyundan ve

¹³ Grousset, s. 319.

¹⁴ Aynı yer; Barthold, *Türkistanname*, terc. Kerim Keşaverz, C. II, s.818.

¹⁵ Oyratların en önemli varlığı/bakiyesi Batı Moğolistan'da Çin Devleti ile mücadele halindeydi. H.658/M.1259/1260 yılında Tulu Han'ın kardeşi Kubilay Kağan Çin'de Yuan adında Moğol İmparatorluğundan bağımsız bir Şubenin temelini attı. Bu devlet M. 1368 yılına kadar ayakta kaldı. Çin Devleti'nin kuruluşu için bkz. Grousset, *Emperatori-yi Sahraneverdan*, Oyratlar kısmı.

¹⁶ Rene Grousset'in eserinde Oyratlardan ismi geçen ilk kişi Kutuka Bigi'dir. Yine onun satırlarına göre Oyratların birleşmesi İlk kez Camuka'nın önderliği altında gerçekleşmişti. Cengiz'in Moğol Kavimlerine galip gelmesi ile bu birlik bozuldu. Cengiz Han'ın iktidarından önce Moğol birliği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Grousset, s. 353-360.

¹⁷ Paul Pelliot, *Tarih-i Sırrı Mogulan*, s. 86; Şerafüddin Ali Yezdi, *Zafername*, C. I, yay haz. Seyid Muhammed Sadık ve Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1387, s. 73.

¹⁸ Grousset, s. 353.

¹⁹ Alaüddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, C. III, yay haz Muhammed Kazvinî, Tehran 1387, s. 572.

²⁰ Aynı yer; Muhammed Şebankarei, *Mecmau'l-Ensab*, C. II, yay haz. Mir Haşim Muhaddis, Tehran 1376, s. 261; Yezdi, *Zafername*, s. 177.

²¹ Cüveynî, C.II, s. 708.

²² Aynı yer; Vassaf, *Tahrir-i Tarih-i Vassaf*, yay haz. Abdülmuhammed Ayeti, Tehran 1383, s. 323.

Olca Hatun'un kız kardeşidir. Reşidüddin Fazlullah'ın bahsine göre "Bu hatun oldukça otoriterdi. İlk olarak Tulu Han'ın nişanlısıydı ve bu sebepten dolayı kocasının kardeşleri Kubilay Kağan ve Hülagü Han'ı oğlu gibi sayıyordu. Onlar da hatundan çekinirlerdi"²³. Tulu Han'ın diğer çocukları da Oyrat kızlarıyla evlendiler. Aruk Buka'nın eşi İlçikmiş ve Turakçı Gürekan'ın Hülagü'nün haremindeki kızı Kuyil Hatun'un varlığı Cengiz hanedanının Oyrat kabilesi ile ilişkisinin niteliğine açık bir örnektir²⁴. Bu hatunların ve onların çocuklarının Moğolların sarayına girişleriyle Oyratların karar alımlarında ve siyasi olaylardaki nüfuzu kök saldı. Altın Ordu yurdunda Batu'nun torunu ve Tukukan'ın oğlu Tuda Münkka siyasi rekabet sahnesinde en bilinen Oyratlardandır. Onun annesi Oyratlı Bukatimur'un kızı Küçü Hatun'dur²⁵. Çağatay ulusunda Tukun ve İsençi isimleri Kubilay Kağan'ın iktidarına muhalif ve inatlaşan çehrelerden olarak kendini gösterir²⁶. Bu ulusta Oyratların yurtlarının yakınlığı nedeniyle onların Çin'de Moğol Devleti ile yaşadıkları mücadele ve kavga daha şiddetli bir hal aldı. Oyratların bu boya mensup emirlere dayanarak kuruluşundan çöküşüne kadar İlhanlı Devleti'nin siyasi ilişkilerindeki rolü de araştırmanın devamında üzerinde durulacak mesele olacaktır.

2. İlhanlı Devleti'nin İlk Döneminin Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü

İlhanlı Devleti Tulu Han'ın oğlu ve Cengiz Han'ın torunu Hülagü Tarafından İsmailiye kalelerinin H.654/H.1255'te ele geçirilişi ve H.656/M.1258 yılında Bağdad'ın düşüşünden sonra kuruldu. Yeni kurulmuş devletin idaresi esaslı bir planlamaya ihtiyacı vardı. Bu amaçla Hülagü Ögedey iktidarı zamanındaki gibi hükümet işlerinin idaresi ve tahrip olmuş şehirlerin tamiri amacıyla umumiyetle çeşitli İranlı ve Budist müşavirlerden faydalanmayı seçti.

Göyük'ün annesi ve Ögedey'in karısı Töregene Hatun'un iktidarı zamanında Horasan, Rey, Mazenderan ve İran'ın batı bölgelerine atanan Emir Argun Aka Oyratların en ünlü simalarındandı. Ondan önce bu vazife sırasıyla Uygurlardan Cintimur ve Ongirat Kabilesinden Körküz'ün sorumluluğundaydı. Emir Argun Aka ve onun icraatlarını öğrenmek için Cüveyni'nin eseri diğer kaynaklardan daha önemlidir. Öyle ki Cüveyni Emir askeri divanın işlerine Argun Aka tarafından atanmıştı. Her ikisinin yakınlığı ve hemfikir olması ordu divanının yapısının değiştirilmesi ve düzene koyulması hususunda onları aynı amaçta tuttu. Cüveyni'nin rivayetine göre Argun Aka'nın babası Taycu emir-i hezare idi²⁷. Emir Argun Aka'nın Oyratlı kimliğinden ne Cami'u't-Tevarih ne de Tarih-i Güzide de bahsedilmemiştir. Reşidüddin Fazlullah, Cüveyni ile oldukça zıt bir anlatısında Felaket dolu bir zamanda Emir Argun'un babası Taycu'nun kıtlık baş gösterdiğinde oğlunu zahire için kendi kardeşinin tabiyetine verdiğinden bahsetmiştir²⁸. Hondmir de Cüveyni gibi şöyle kabul etmektedir: "Oyrat kabilesinden Argun Aka bahşiliği öğrenerek²⁹ bitikçilerin arasında yerini aldı, Horasan vilayetinin yönetimine

²³ Reşidüddin Fazlullah Hemedani, *Djami el-Tevarikh: Histoire Generale du Monde: Tarih-i Moubarek-i Gahazani Histoire des Mongols*, II, ed. Edgar Blochet, Leiden-London 1911, s. 268.

²⁴ Gıyasüddin Hondmir, *Habibü's-Siyer*, C. III, yay haz. Celaleddin Hümani, Tehran 1380, s. 103.

²⁵ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, C. II, s. 112.

²⁶ Grousset, s. 826.

²⁷ Cüveyni, *Tarih-i Cihanguşa*, C. II, s. 572.

²⁸ Cami'u-Tevarih'in Rusya nüshası için Jackson'den naklen bkz. Peter Jackson, "Argun Aqa", *Eir*, II/4, s. 401.

²⁹ Moğol hükümetin Çin'deki en önemli siyasi meseleleri Oyratların ilerlemelerini önlemeleriydi. Bu zamanda Oyratların büyük kısmı ya Budizm'e inanmış veya en azından içeriğine aşına olmuşlardı. Oyratlarda Budizm'e olan ilgi için daha fazla bilgi için bkz. İ. N. Öëäiä (2013) *Буддизм в транскультурном простр-анстве Юга России*

yükselerek yüzünü oraya döndü”³⁰. Bahşilik İlhan ile ikili ilişkiye sahip ayrıcalıklı bir vasıftı ve Emir Argun Aka da devletin siyasi ilişkilerine girmek için bu fırsattan faydalandı. Buna ilaveten bu yükselişin en önemli nedeni Argun Aka'nın Uygur yazısına olan aşinalığıydı³¹.

Argun'un ülke yönetin tarzı konusunda Reşidüddin ve Cüveyni'nin açıklamaları birbirinden ayrılmaktadır. Cüveyni'ye göre Emir Argun'un Horasan'daki yönetimi zamanı Moğol saldırılarından kaynaklanan hasarların çoğu düzeldi ve İran halkının durumu sıhhatlik kazanmıştı³². Onun İslam topraklarındaki idaresinde 39 yıllık karnesi Müslümanların yurduna tevcihi ve iyi niyetinin ve de Müslümanları maruz kaldığı eziyetler ve sıkıntılardan kurtarmaya yönelik çabasının göstergesiydi. Buna rağmen Reşidüddin'in eserinde Emir Argun'a dair övgü daha az göze çarpmaktadır ve genellikle bayındır hale gelen yerlerin tümü ve hükümet işleri Emir Argun'un şahsından çok Mengü Kağan'a atfedilmiştir³³. Emir Argun Oyratlı soyuna, divan tecrübesi ve diline dayanarak Hükümet merkezinde İlhandan sonra tesirli bir konuma sahip hale gelmiştir. Abaka Han'ın kızı Tugancun'u Emir Argun'un oğlu Emir Nevruz'a vermesi yine aynı iktidar ve ihtişamın gölgesinde yaşanmıştır. Kaynaklar Sadece onun İlhana itaatsizliğinden bahsetmekle kalmamış Vassaf gibileri ise onu ilhanın yakınlarından sayılmaktadır³⁴. Bu Oyratlı emir nihayetinde İran'ın doğu ve batı sınırlarındaki 39 yıllık iktidarından sonra H.673/M.1375 yılında eceliyle öldü.

3. İlhanlı Devleti'nin İkinci Döneminin Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü

Emir Argun Aka'nın oğlu Emir Nevruz'un siyasi hayatı üç ayrı noktadan dikkati çekmektedir: Emir Nevruz ve Gazan'ın, babalarının naibi ve halefi makamında buldukları ilk dönemde İlhan'ın adamlarından ve aynı zamanda Emir Nevruz'un da yoldaşlarından Buka ve King Sang adındaki iki kişinin isyanı haberi Argun Han'ın öfkelenirdi. Vassaf'ın inancına göre Emir Nevruz, isyan hususunda Argun tarafından suçlanmak korkusuyla kaçtı. Reşidüddin Fazlullah'ın bahsine göre “(Emir Nevruz)... İsyani haberi ulaştığı için eğer ihtiyaç olursa askerinin başına geçmek için hanelerime gidip binlerimi tekrar göreyim diye huzura çıktı. Bu bahane ile izin aldı ve geri döndü”³⁵. Ancak biraz sonra ikinci açıklama şu hakikati doğrulamaktadır ki Nevruz “Argun tarafından Buka'nın töhmetinin korkusu nedeniyle peşinden [birini] gönderdi ve ayağımın ağrısı huzura varmama manidir şeklinde bahane öne sürdü”³⁶. Grousset, Emir Nevruz'un İlhana karşı isyanının sebebinin onun yücelik ve büyüklüğünün yükseğe ulaşmasında ve Horasan mülkünü babası Emir Argun Aka gibi kendisinin hakkı olduğuna dair inancında yattığını düşünmektedir³⁷.

Emir Nevruz Argun Han'a kastetme niyetiyle Horasan'dan yola çıktı. Ama

(Buddhism as a Factor in the History of the Relations Oirat-Kalmyks and Mongols),“Studia Culturea”. Выпуск 18:p p 135-144

³⁰ Hondmir, C. III, s. 50.

³¹ Grousset, s. 572.

³² Cüveyni, C. II, s. 583.

³³ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 341-342.

³⁴ Vassaf, s. 39.

³⁵ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 16-17.

³⁶ Aynı yer.

³⁷ Grousset, s.261.

Argun'un askerleri onu takip ettiler. Tus'a bağlı Radkan şehrinde Emir Nevruz ve Argun genç oğlu Gazan arasında bir savaş meydana geldi ve emir yenilerek Sistan'a kaçtı³⁸. Emir Nevruz çok az yiyecek ve kötü durumda Türkistan'ın Bedehşan vilayetine gitti³⁹. Orada ikamet etmek için durumu inkar etmekten ve Bedehşan hanını kendi tarafına çekmekten başka çaresi kalmamıştı. Kaydu onu kabul etti ve Emir Nevruz üç yıl boyunca Bedehşan ve Sistan'a hakim oldu. Vassaf, söz konusu üç yıl hakkında şunları yazmıştır: "Emir Nevruz'un korkusu ve vahşeti kalplere öyle yerleşmişti ki eğer bir hayvan su içerken korkmuşsa, derler ki Emir Nevruz'un yüzünü suda gördüğü içindir"⁴⁰. O yine konu hakkında Emir Nevruz'un bu sürede Sistan'da elini yol kesmeye ve yağmaya uzattığını ve bolca ganimet ele geçirdiğini nakletmiştir⁴¹. Reşidüddin Fazlullah da Emir Nevruz'un bu günlerdeki durumundan şöyle bahsetmektedir: "Onun tabiiyetinde inat ve kibirlenme yer tutmuştu. Vahşette, gurbette, hüzüneydi ama Kaydu'nun inakları ve emirleri arasında garibanlar ve misafirler gibi yaşamıyordu. Onun İran'da ve Horasan bölgesinde otuz yıl boyunca refah, hürmetli ve azametli bir şekilde Moğol hanlarının memleketinde yaşaması ve 3. ile 4. iklimin işleri, halli, genişlemesi, yayılması, kontrolü babası Argun'un kabzasında olması, bunun nedeniydi"⁴².

Nevruz bu yıllarda Kutlugşah komutasındaki Argun'un askerleri ile birkaç kez savaşa da bir süre sonra Kaydu ile arası açıldı. Siyasi çekişmelerin kargaşasında Gazan tarafına yönelerek Kaydu ile olan ittifakına son verdi. Argun'un ölümü ve Geyhatu'nun katledilmesi Gazan'ı İlhanlı tahtı adına savaşmak için Emir Nevruz hakkında verilen karardan vazgeçmek ve onun yardımından faydalanmak için bir sebebe dönüştü⁴³. Gazan Firuzkuh'ta bu durumu kabul ederek H.694/M. 1295 yılında Baydu ile savaşmak için hareket etti ve rakibini ortadan kaldırmasıyla saltanat tahtına oturdu. O ilhan olmasından sonra: "Memleketin işlerinin başına geçince memleketlerde ve büyük ordu yönetiminde naipliği ve yürütmeyi Nevruz Beğe verdi ve onu yetkili kıldı"⁴⁴.

Emir Nevruz yeniden arzu ettiği makam nail oldu ve [başka bir deyişle] "şanı yükseldi"⁴⁵. Bir süre sonra Vezir Sadrüddin Zencani'nin azledilmesine yönelik kararı çıkardı ve vezarete onun yerine Cemalüddin Destcerdani'yi atadı. Cemalüddin böylece tekrardan kendi makamına geri dönmüş oldu. Ancak Emir Nevruz'a karşı kin tuttu. Nevruz devamında divan işlerini ve askeri harcamaları kendi kardeşi Hac Bik'e ve beratların imzasını diğer kardeşi Nasirüddin Satılmış'a teslim etti. Bu azamet ve büyüklük bir süre sonra yok olmaya yüz tuttu. Rusta'nın bahsine göre ondan geriye "hazin sonlu serdar" kaldı⁴⁶. H.696/ M.1297 yılında Emir Nevruz'dan Mısır Sultanına mektup götüren bir casus yakaladılar⁴⁷. Gazan mektubu gördükten sonra Nevruz'un kardeşleri Hacı, Lekzi ve aynı zamanda naibi de olan Satılmış'ı diğer yakınlarıyla

³⁸ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 21.

³⁹ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 22.

⁴⁰ Vassaf, s. 177.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek Gazani*, s. 26.

⁴³ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek Gazani*, s. 179.

⁴⁴ A.g.e, s. 87, 183.

⁴⁵ A.g.e, s. 184.

⁴⁶ Cemşid Rusta, "Emir Nevruz: Serdar-ı Nafercam", *Mecelle-yi Pejuheşname-yi Tarih*, S. 6, Yıl 2, 1386, s. 17.

⁴⁷ Vassaf, s. 190.

sorgusuz sulasiz katletti⁴⁸. Gazan ardından adamlarından Sutay ve Hürkudak'ı Nevruz'un işini bitirmek için Horasan'a gönderdi.

Hamdullah Müstevfi'nin açıklamasında Gazan Han Hacı Sadrüddin Ahmed Halidi'nin sözüne uyarak Nevruz'un Mısır Sultanı ile müttefik olduğunun ve İran'a saldırma planının olduğu hususunda kuruntu yaptı. Öyle çoraplar örmüştü ki Gazan ona inandı⁴⁹. Reşidüddin Fazlullah da bu durumu onaylamaktadır: “O sıralarda yeni vezir olmuş Sadrüddin Zencani sürekli Nevruz'un işini bitirmek için fırsat kolladı. Bunun nedeni ise onun vezirliği beklediği zamanda Nevruz Cemal Destcerdani'yi kendi naipliğine atamasıydı”⁵⁰. İbn Haldun ise Nevruz ile Şam ümerasından Laçin'in Gazan aleyhine işbirliği yaptığından bahsetmiştir⁵¹. Diğer nokta Gazan'ın Emir Nevruz ve hanedanının ölüm fermanını vermesindeki acelesidir. Güya İlhan, Emir Nevruz ve Oyratların saldırılarından kurtulmak için bu işe gönülsüz değildi. Diğer taraftan unutmamak gerekiyor ki saltanata geçmesinden önce Gazan ile Nevruz düşmandı ve Nevruz'un Gazan ile sulh yapmasının tek sebebi onun Bedeşan Hanı Kaydu'dan korkmasıydı. Gazan bu gerçeğe haiz şekilde ve doğal olarak da Nevruz'un aşırı gücünden korkarak onu yok etmek için fırsat kolladı.

Emir Nevruz Horasan'da hiçbir şey yapamadı. Oğulları öldürüldüler ve kendisi zayıf bir durumda Bedeşan Hanı Kaydu'nun yardımından umudunu keserek Kert hanedanının lideri Şemsüddin'in oğlu Fahrüddin'in sarayına gitti⁵². Kert hakimi onu kendi sarayına davet etti. Ama bir süre sonra onu Kutluşah'a teslim etti. Şemseddin Kert'in ağzından bu hareketin nedeni şöyleydi: “Nevruz ona karşı hiçbir şekilde muhalefet olmayacağına dair Gazan'a yemin etmişti ve [muhalefet] etti. Bizim yapmamız gereken şey önce davranıp ona hile yapalım, il olmaya ve itaat göstermesini sağlayalım”⁵³. Müstevfi Nevruz'un ölüm yılını H.696/M. 1296 olarak göstermektedir⁵⁴. Nevruz'un ölümünden sonra Oyrat kabilesinden ve çocuklarından geniş bir kitle katledildi ve Reşidüddin'in bahsine göre Nevruz'un yakınlarının öldürülmesi Emir Nurin'in sorumluluğundaydı⁵⁵. Cami'ü't- Tevarih'te lakabı padişah olarak da zikredilmiş olup Cengiz'in de içinden çıktığı Kıyat kabilesine mensup olduğu bilinmekteydi. Bu nedenle o Emir Nevruz'dan daha asil ve üstündü.

Emir Nevruz'un yönetimi esnasında onunla Emir Nurin arasında ihtilaf ve çekişme baş göstermişti. Reşidüddin'in açıklamasına göre “Emir Nevruz'un kardeşi Oyratay onun nökeriydi ve Nurin kendi soyunun büyüklüğü nedeniyle ona fazla ilgi göstermiyordu. O [Oyratay] kardeşine onu [Nurin] şikayet ediyordu ve çatışma ortaya çıkıyordu ve ondan sonra nevrüz Horasan'a ulaştığında düşmanın saldırılarını Nurin Aka'nın kusuruna bağladı. Ona bağlı olanların yanında ve dışında onun [Nurin] için

⁴⁸ Aynı yer.

⁴⁹ Hamdullah Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, yay haz. Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1394, s. 605.

⁵⁰ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazan*, s. 110.

⁵¹ İbn Haldun, C. IV, İbn Haldun, Abdurrahman bin Muhammed, *el-İber: Tarih-i İbn Haldun*, terc. Abdülmuhammed Ayeti, Basım yeri belli değil, 1368, s 709.

⁵² Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazanî*, s. 113.

⁵³ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazanî*, s. 115.

⁵⁴ Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, s. 605.

⁵⁵ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazan*, s. 111.

Aytaç Kaya

korkunç sözler sarf ederdi”⁵⁶.

Emir Nevruz'un hanedan halkı ve Oyrat kabilesinin katliyle eş zamanlı olarak (Hülagü Han'ın oğlu Mengü Timur'un Oyratlı damadı) Emir Turgay Güregen'in Diyarbakır ve civarında bulunduğu, Yisutay bin Taşmengü ve Köktay Bahadır ile birlikte ailesi ve Oyrat hezareleri ile Şam'a yönelindikleri ve Emir Mulay'ın da onların bu hareketini durdurmak için atına binerek yola koyulduğunun haberi ulaştı”⁵⁷. Hülagü, Turgay ve onunla birlikte giden Oyratları ele geçirmek için sayısız askeri Mısır'a gönderdi. Melikü'l Adil Kitbuka firarileri sıcak karşıladı ve Dimaşk naibi onları gelişi şerefiyle büyük bir ziyafet verdi. Ardından bu gurup Mısır'a gitti⁵⁸. İbn Haldun Oyratların Mısır ülkesine sığınmalarına açık açık değinmesine rağmen, İlhanlı ülkesinde kaleme alınan İranlı kaynaklar bu konu hakkında sessiz kalmaya çalışmışlardır. Reşidüddin'in eserinde ve sonraki kaynaklarda göçmenlerden “vafidiye” adı altında bahsedilmemiştir⁵⁹.

Oyratların göçü kademeli olarak gerçekleşti. Robert Irwin'e göre Oyratların göç etmesinin sebebi Diyarbakır'ın onların başlıca otlakları arasında olmasıydı⁶⁰. Görünen o ki başta Oyratlar olmak üzere Emir Nevruz'un ailesi ve dostlarının Gazan tarafından tarumar olması bu kabilenin düşman ve rakip ülke konumunda olan Mısır'a göçlerinin nedenlerinden biri olmuştur. Buna rağmen sayısızca meydana gelen bu göç dalgasını açıklayıcı bir sebep sunulmamıştır. Oyratların aslında Müslüman olması ve bu kavmin lideri Emir Nevruz'un Gazan'ın Müslüman olmasında gösterdiği ciddi çaba dikkate alındığında İlhanlılar ile Memlüklerin şiddetli çatışmaları ve Oyratların Mısır'a akın etmesi, Emir Nevruz'un ölümünden hemen sonraki dönemde Gazan'ın Müslümanlığını kabul etmediklerini göstermektedir.

Oyrat gruplarının göçü Hülagü zamanına kadar gitmektedir. Devamında ise sonraki muhacirlerin sayısı 1.000 kişinin üzerine çıktı. Aştiyani onların sayısını 10.000⁶¹, David Ayalon ise yaklaşık 18.000 kişi olarak tahmin etmiştir⁶². Oyratlar Mısır'a yerleşmesinden sonra Mısır ordusu safında Memlüklerin yararına Haçlılar ve İlhanlılara karşı savaşlarda kılıç salladılar. Her ne kadar Mecma`el-Muruc [Vadi el-Haznedâr] savaşında bu gruptan bir kısım Moğollar safına geçtilerse de onların kalan soydaşlarına nazaran ağırlığı etkisiz kaldı. Onların Memlükler safında bulunması da sonraki dönemlerde Mısır askeri kuvvetlerine güç kazandırdı. İbn Haldun'a göre bu gurup İlhanlıların Memlükler karşısında yenilmesinde çokça etkili olmuştu⁶³. Oyratların batı sınır bölgelerine göçünün gidişatı bu şekilde devam etti.

Gazan'ın saltanatının son zamanlarında diğer mesele Sülemiş adında başka bir Oyratlı emir tarafından vuku buldu. Sülemiş Oyrat kabilesinden Tengiz Güregen'in

⁵⁶ A.g.e., s. 102.

⁵⁷ A.g.e., s. 97.

⁵⁸ İbn Haldun, el-İber, C. IV, 606-607.

⁵⁹ Oyratlar'ın Mısır ülkesindeki durumları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nobutaka Nakamachi, “The Rank and status of Military Refugees in the Mamluk Army: A reconsideration of the Wafidiya”, *Mamluk Studies Review*, The University of Chicago, (2006), 10/1.

⁶⁰ Robert Irwin, “Futuwwa: Chivalry and Gangsterism in Mediaval Cairo”, *Muqarnas: Essays in Honour of J.M. Rogers*, Volume 21, 2004, pp. 91.

⁶¹ Aştiyani, Abbas İkbâl, *Tarih-i Moğol: ez Hamle-yi Cengiz tâ Teşkil-i Devlet-i Timurî*, Tehran 1384, s. 271.

⁶² David, Ayalon “The Wafidiya in the Mamluk Kingdom”, *Studia Islamica*, Heyderahad Deccen 1951.

⁶³ İbn Haldun, el-İber: *Tarih-i İbn Haldun*, C. IV, s. 604.

oğluydu⁶⁴. Kızı Hacı Hatun da Muhammed Olcaytu'un karısı ve Ebu Said Han'ın annesiydi. Bu durum İlhanlı çağının son yıllarının siyasi olaylarında etkili oldu. Ama Rum Selçuklularının kaynaklarında Onun Oyratlara mensup olduğuna dair herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır. Gazan H.696/M.1297 yılında onu ve Kutlugşah'ı Tancı'nın oğlu Baltu'nun çıkarmış olduğu isyanını bastırmak için Rum'a gönderdi. Sülemiş Baltu'nun bertaraf edilmesinden sonra Rum'da üstün konuma geldi ve gücü eline geçirdi. Dönemin bir diğer dikkat çekici emiri Kutlugşah ise Moğolların Mangkut kabilesindendi ve dedesi Cedi Noyan ve babası Mangkutay (Mangkuday) Moğolların seçkin kişilerindendi⁶⁵. Emir Nevruz'un bertaraf edilmesinden sonra Sülemiş ile Kutlugşah birlikte batı sınırlarda görevlendirilmişlerdi. Müsameretü'l-Ahbar'ın yazarı, Sülemiş hakkında “yetersiz bir hazırlıkla ve bir anda ortaya çıkan görkemle tek başına hükümdarlık fikrine kapılmıştı”⁶⁶ şeklinde bahsederek onu isyankâr olarak tanıtmıştır. Gazan Han bahar mevsimine kadar beklerken Sülemiş bu sırada onun Memlükler tarafından bozguna uğratıldığına dair gerçekdışı haberleri yaymaktaydı. Gazan Sülemiş'in yalanlarından askerlerini haberdar etmek için bazı casuslarını Rum'a gönderdi. H.698/M.1299 yılında Sülemiş'in isyan girişiminin açığa çıkmasından sonra Gazan'ın ordusunun komutanı Kutlugşah onunla savaşmak için Rum'a doğru hareket etti. Gazan'ın Sülemiş karşısındaki başarısızlığı birkaç hususta özetlenebilir: Birincisi İlhanlılar Şam ve Mısır cephesinde Memlükler ile savaş halineydiler. İkincisi su ve hava şartları ile donanmanın yokluğu Sülemiş'in bertaraf edilmesini geciktirdi ve sonunda Gazan'ın ilk teşebbüsünde başarısız olmasına neden oldu. Aksarayî'nin rivayetine göre Gazan'ın ordusu Sülemiş'i etkisiz hale getirmek için iki kez hazırlık yaptı: İlkinde Emir Çoban onu mağlup etmek için görevlendirilmişti ve Sülemiş ona yenilerek Şam'a kaçtı. İkincisinde ise bir süre sonra Anadolu'da olduğu haberi duyuldu. Sonunda “İrak'ta kanını dökmek için zalim kişilerin eline verdiler”⁶⁷. Her ne kadar Emir Nevruz ve Sülemiş'in ölümleriyle Oyratlı emirlerin isyanları sonuçsuz da kalsa bu girişimler ve Oyratların geniş çapta Mısır'a göç edişi Gazan Han'ın siyasi hedefleri doğrultusunda onları kendine bağlama amacının başarısızlığa uğradığını göstermekteydi. Bu gidişat son dönemlerde de böyle devam etti.

4.İlhanlı Devleti'nin Üçüncü Döneminin Siyasi İlişkilerinde Oyratlı Emirlerin Rolü

Tarihi incelemeler İlhanlı Devleti'nin son döneminde Oyratların gücü ve nüfuzunun Ali Padişah'ın şahsiyetinde belirlediğini göstermektedir. Hacı Hatun'un kardeşi ve Ebu Said Han'ın dayısı Ali Padişah İlhanlıların son döneminde siyaset arenasındaki mihenk taşlarından biriydi⁶⁸. Türkçe'de “damat” (kız kardeş veya kızın kocası) anlamına gelen güregen⁶⁹ lakabı ve isminin devamındaki “şah” ünvanı onun Ebu Said Han'ın saltanatı sırasındaki itibarını göstermekteydi. Bundan önce de güregen lakabı

⁶⁴ Ahmed Benaketi, *Tarih-i Benaketi: Ravzatu uli'l-elbab fi marifeti'l-tevarih ve'l-ensab*, tashih Cafer Şiar, Tehran 1348, s. 477.

⁶⁵ Ahmet Tetevi, *Tarih-i Elfi (Tarih-i Hezar Sale-yi İslâm)*, C. VI, tashih Gulamreza Tebatebayi Mecc, Tehran: 1382, s. 5757.

⁶⁶ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Tarih-i Selaçika-yı Rum (Müsameretü'l-ahbar ve Müsayeretü'l-ahbar)*, yay. haz. Osman Turan, Tehran 1362, s. 241.

⁶⁷ A.g.e, s. 272.

⁶⁸ Benaketi, *Tarih-i Benaketi*. s. 473.

⁶⁹ Daha önce Maverâünnehir Türkleri için kullanılmış bir lakaptır. Damat anlamının yanında kendisi veya kabilesi için bir nevi siyasi meşruiyet sunmaktaydı.

Oyratlardan Tukay ve Sülemiş'in babası Tengiz'e verilmişti.

Ali Padişah'ın Ebu Said Han döneminde ilk ortaya çıkışı onun Narin Togay ile arabuluculuk meselesi ile olmuştur. Narin Togay Sultan Ebu Said'in mülazımlarından Küçbuka'nın oğlu ve Kiybuka'nın torunuydu⁷⁰. Emir Çoban'ın H. 727/M.1329'da katledilmesinden sonra Narin Togay Horasan emirliğini onun yakınlarından ele geçirdi ama görünüşte Emir Çoban'ın sahip olduğu gibi bir makam beklemekteydi. Bu sırada Nişabur'da kargaşa ortaya çıktı. Togay görünüşte isyanı bastırmak ama gerçekte ilhana karşı isyan başlatma amacıyla ondan asker istedi. Supuler'in bahsine göre Ebu Said Han dayısı Ali Padişah'ı bir orduyla donattı. Narin Togay kendisinde isyan cesareti göremedi ve yaptığını durumdan af dilemek için Ebu Said Han'ın sarayına gitti⁷¹. Ali Padişah kendisine şefaatte bulunsa da İlhan bunu kabul etmedi. Narin Togay H.729/M.1331/1332 yılında idam edildi. Ali Padişah'ın ondan şefaatte bulunması ise İlhan'ın kendi dayısından şüphelenmesine neden oldu. Ali Padişah ve bu olay sırasında onunla birlikte olan Emir Çoban'ın oğullarından Timurtaş İlhan'ın gözünden düştüler. Ali padişah Rum'a geri döndü ve Ebu Said Han'ın ölümüne kadar İlhan'ın işlerine müdahil olmadı. Ondan sonra Emir Çoban'ın çocukları Dımaşk Hâce ve Timurtaş ile birlikte Anadolu, Rum ve Diyarbekir'de Memlük saldırılarına karşı koydular. Ama fiilen batı sınırlarının yönetimi onların elindeydi. Ali Padişah'ın yanında Sutay Aktaç'ya da değinmek gerekiyor. O, Gazan ve Olcaytu dönemlerinde Fırat nehri ve Suriye sınırlarını korumakla görevliydi⁷². Onun ölümünden sonra Bağdat'dan Diyarbekir'e kadar olan bölgenin tüm kontrolü Ali Padişah'a havale edildi⁷³.

Ali Padişah hayatının en kritik sınavını Ebu Said Han'ın M.736/H.1335 yılında ölümünden sonra Arpa Gavon'ın saltanata geçmesi sırasında verdi. Semerkandî'nin rivayetine göre Ali Padişah'ın atası Tengiz'in soyu ile Artık Buka ve onun çocuklarıyla nesilden nesile süregelen bir düşmanlık vardı. Semerkandî'nin eseri ile birlikte diğer kaynaklar da bu kabilevi anlaşmazlığın ayrıntılarından bahsetmemişlerdir. Yalnızca Tengiz'in torunlarından olan Ali Padişah Artık Buka'nın torunu Arpa Han'ın saltanata devralmasını onaylamadığı halde gerçekleşmesinden memnun kalmadığı üzerinde dururlar⁷⁴. Diğer taraftan da Ali Padişah Ebu Said Han'ın dayısıydı ve bundan dolayı İlhanlık seçimini Oyratlardan yapılması düşüncesindeydi⁷⁵. Ali Padişah'ın çözülüş dönemindeki siyasi faaliyetleri birkaç aşamaya ayrılabilir: İlk olarak Ebu Said'in halefi Arpa Gavon ile savaşı ve onun katlindeki yeri. İkincisi Hâce Reşidüddin Fazlullah'ın oğlu Hâce Gıyasüddin Reşidi'nin katlindeki etkili ve doğrudan rolü. Üçüncü olarak ise Oyratlardan Musa Han'ı saltanata oturtması ve İlhanlı hakimiyeti üzerine kabilevi tasallutun yerleşmesi. Sonunda da Celayir Hanedanı ile canından olmasına neden olacak düşmanlığı.

M.736/H.1335 yılında Arpa Gavon'un saltanata geçiş haberi yayıldığında Ebu Said Han'ın annesi Hacı Hatun Hacı Lülü'yü Emir Ali Padişah'ın yanına gönderdi ve

⁷⁰ Hondmir, C. III, s. 216-218.

⁷¹ Bertold, Spuler, *Tarih-i Moğol der İran*, terc. Muhammed Mir Afitab. Tehran 1374, s.134.

⁷² Ebu'l Kasım Abdullah Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu*, yay. Mehin Hambli, Tehran 1348, s. 9.

⁷³ Patrick Wing "The Decline of Ilkhanate and the Mamluk Sultanate's Eastern Frontier", *Mamluk Studies*, The University of Chicago, Review,11/2 (2007), s. 79

⁷⁴ Semerkandi, C.I, s. 156.

⁷⁵ Muhammed Ketebi, *Tarihi Âl-i Muzaffer*, yay. haz. Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1364, s. 41.

kardeşini Arpa Han`a karşı kıskırttı<sup>76</sup>. Her ne kadar Gıyaseddin Muhammed Reşidi hatunu razı etmek için nasihatte bulunduysa da Hacı Hatun razı olmadı<sup>77</sup>. Gıyasüddin, Arpa Han`ın kalması hususunda ısrarcı olarak Ali Padişah`ı küçük görmekteydi ve Arpa Han`ı onu bertaraf etmesi için kıskırttı. Hafız Ebru Ali Padişah hakkında şunları yazmıştır “Onun hile ve aldatmak yaradılışındaydı. Taat, gece ibadeleri ve emr bi`l ma`ruf ve nehyi ani`l münker`i görünüş için yapardı”⁷⁸. Ali padişah Oyratların ve Arap emirlerinin yardımıyla sayısız askeri Tebriz`e çekti. Diğer taraftan ise vezir onu defetmek için sınırsız sayıda askeri donattı. Karşılaştıklarında Tebriz ordusu savaşımadan bozguna uğradı. Arpa Han ve o kutlu kişi [Gıyasüddin Reşidi] esir oldular. Birkaç gün sonra şehit edildiler⁷⁹.

Ali padişah ele geçirilen Vezir Gıyasüddin`e saygı gösterse de birkaç gün sonra onun idam fermanını çıkardı. Bu fermanının hazırlanmasıyla Gıyasüddin Reşidi kardeşi Pir Sultan ile birlikte H.736/M.1336 yılında öldüler<sup>80</sup>. Hafız Ebru açıklamasında Ali Padişah`ın askerlerinden eşkıya ve serseri olarak bahsetmektedir. Ayrıca müellif “vezir ile bir yakınlıkları bulunmadıkları için onun evini yağma ettiler”⁸¹ şeklinde bilgi de vermektedir. Timurlu müverrihlerinden olan Hafız Ebru`nun söz konusu rivayeti, kendisinin Reşidi hanedanına duyduğu saygı ile Arpa Gavon`un seçilmesini desteklediğini göstermektedir⁸². Siyaset arenasında Ali padişah başarılı olmasına rağmen Hafız Ebru bu durumu doğrulamamıştır. Ali Padişah Gıyasüddin Reşidi`nin taraftarlarını perişan ettikten sonra Ebu Said`in hamile eşi Dilşad Hatun`u Ucan`a götürdü⁸³. Ondan bir kız çocuğu dünyaya geldi. Hafız Ebru Ali Padişah`ın gidişatı hakkında eleştirel yaklaşımla şunları yazmıştır: “İnsan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder ayeti gereğince kendini diğer emirlere göre müstağni ve yeterli buldu. Gurur, kibir ve şahlanmaktan onların farkında bile değildi ve onların hiç birini hükümet işe dahil etmiyordu”⁸⁴. Ali Padişah bir süre sonra zamanı geldiğinde Musa Han b. Ali b. Baydu Han`ı saltanata geçirdi<sup>85</sup>. Ali Padişah`ın Musa Han`ı seçmesinin en önemli nedeni onun Oyratlı olmasaydı.

Bütün bunlar olurken Sutay Aktacı`nın çocuklarından Hacı Togay Ali Padişah`a muhalif olanlarla birlikte ona karşı işbirliği yapmaktaydı⁸⁶. O, Ali Padişah`a karşı ordu hazırlasa da onun tarafından bozguna uğradı. “Ali Padişah ve Oyrat kavmine beslediği kadim kinden dolayı onlara karşı muhalefet bayrağını kaldırdı ve Emir Hüseyin`in oğlu ve aynı zamanda Ebu Said Han`ın halasının oğlu Şeyh Hasan`ın yanına Rum`a gitti ve

⁷⁶ Semerkandi, *Matla-ı Sadeyn ve Mecma`-ı Bahreyn*, C.I, s. 223.

⁷⁷ Hafız Ebru, *Zübdetü`l-Tevarih*, Seyyid Kemal Cevadi, C. I., Tehran 1380. s. 48-49.

⁷⁸ A.g.e., s. 53.

⁷⁹ Ketebi, s. 41.

⁸⁰ Hafız Ebru, C. I, s. 56.

⁸¹ A.g.e., s. 57.

⁸² Hafız Ebru`nun Oyratlara pek de olumlu olmayan bakışı sadece kendi eserlerinde değil Tarih-i Reşidi gibi Timurlu çağının diğer kaynaklarında da göz çarpar. Tarih-i Reşidi`de Oyratlar Kalmuk adıyla zikredilmiştir. Bu isim Kalmuk olarak adlandırılan kişiler arasında tanınmamaktadır. Onlar Kalmuk ismini küçültücü bulurlar. Kalpak kelimesinin değişime uğramış şekli olduğu tahmin edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Duğlat, *Tarih-i Reşidi*.

⁸³ Peter Jackson and Charles Melville, “Giath-al-din Mohammad”, *Eir*, 4/2, pp. 599.

⁸⁴ Hafız Ebru, C.I, s. 57.

⁸⁵ Semerkandi, C.III, s. 223.

⁸⁶ Patrick Wing, “The Decline of Ilkhanate and the Mamluk Sultanate`s Eastern Frontier”, s. 79.

onu İran'ı ele geçirmek için kışkırttı⁸⁷. Oyratlar Ali Padişah'ın başkanlığında, Emir Şeyh Hasan-ı Büzürg'den şüphelendikleri için onun düşmanı Şeyh Hasan-ı Kuçek Çoban'ın kanadına geçtiler⁸⁸. Ordular Şeyh Hasan Celayir'in liderliğinde Rumlular, Ali Padişah'ın liderliğinde Musa'nın taraftarları olarak iki guruba ayrıldılar.

Semerkandi'nin bahsine göre bu zamanda "Emir Ali Padişah Emir Hasan'a bir tuzak kurarak biz her iki hanı kendilerine bırakalım, galip olana tâbi olalım ve haksız kan dökmeyelim dedi"⁸⁹. Görünüşte Şeyh Hasan Celayir Ali padişah'ın teklifini kabul etti. Rumlular Musa taraftarlarına galip gelirken aynı zamanda da Şeyh Hasan-ı Büzürg Ali Padişah'a üstün geldi ve onu öldürdü⁹⁰. Bunun ardından Oyrat kavminin ve Horasanlıların birçoğu Şeyh Hasan'ın eliyle katledildiler ve Musa Han da hezare mülküne kaçtı⁹¹. Ancak bir süre sonra onu yakalayarak Şeyh Hasan-ı Büzürg'ün fermanı gereğince takipçileriyle birlikte M.737/H.1336 yılının kurban bayramında öldürdüler⁹². Ondan sonra Şeyh Hasan-ı Büzürg Togan Timur'u padişahlığa oturttu. Atabeği Taştemür ve Emirzade Kutlug b. Mübarek'i ise onun huzuruna çıkma talebinde bulunmak için gönderdi⁹³.

Bütün bunların yanında şöyle bir gerçek vardı: İlhanlıların çöküş dönemindeki siyasi çatışmalar Ali Padişah ve dostları için soylarına dayanarak kendilerini İlhanlıların yerine geçmeye hazırlamaları için iyi bir fırsattı. Celayirlerin güç kazanmasıyla Oyratlar Ali Padişah önderliğinde onların düşmanı Çobanlıların tarafına geçtiler ve Gücü kendi ellerine geçirebildiler. Sadece Celayirli Hasan-ı Büzürg'ün Tebriz'deki başarısı ve iktidarı Oyratlı Ali Padişah'a engel olabildi. Her ne kadar Ali Padişah'ın ölümü İlhanlı çağında Oyratların iktidarının da sonu anlamına gelmişse de bu kabile İlhanlılardan sonra siyasi olaylara iştirak ettiler. Cani Kurbaniler grubu Horasan'da Oyrat neslindediler. Kaynaklara göre Emir Argunşah Emir Nevruz'un torunu, aslında daha doğru bir ifadeyle yeğenydi. Emir Argunşah'ın babası Emir Nevruz'un kardeşi Emir Orday Gazan'dı ki, ona Sultan Olcaytu kendi divanında yer vermişti⁹⁴.

Bu zamandan sonra Emir Nevruz'un soyunun gücü yükselişe geçti. İlhanlı Devleti'nin sonlarında Orday Gazan'ın oğlu ve Emir Nevruz'un yeğeni Emir Argunşah Kuzey Horasan gibi bölgelerin yönetimini eline geçirebildi. Halefleri ise Kelat'ı kendi yönetimlerinin merkezi yaptılar. Serbedarlar'ın güç kazanması ile muktedir emirlerinden Hâce Yahya Kerrabi Nişabur ve Cam şehirlerini Emir Argunşah'tan ele geçirebilmeyi başarabildi. Bununla birlikte Cani Kurbaniler ve Serbedarlar Moğol soyunu İran'dan uzaklaştırmak konusundaki ortak hedef doğrultusunda işbirliği içinde hareket ettiler⁹⁵. Cani Kurbaniler gücünü yavaş yavaş kaybettiler ve Emir Timur'un oğullarının iç çekişmeleri sırasında dağılsalar da Oyratların esas şubesi Emir Timur'un zamanı ve

⁸⁷ Semerkandi, C.I, s. 161.

⁸⁸ A.g.e., C.I, s. 168.

⁸⁹ A.g.e., C.I, s. 162.

⁹⁰ Aynı yer.

⁹¹ A.g.e., C.III, s. 226.

⁹² Hafız Ebru, *Zübdetü't-Tevarih*, C.I, s. 67.

⁹³ Semerkandi, C.III, s. 171.

⁹⁴ Şebankarei, *Mecma'u'l-Ensab*, C.III, s. 323.

⁹⁵ A.g.e., s. 324.

sonrasında da aynı şekilde devam ettiler⁹⁶. 17. Yüzyıldan sonra Kalmuk adı altında Cungarya Devleti`nde siyasi hayatına devam ettiler⁹⁷.

Sonuç

Oyrat kabilesi Cengiz Han`ın iktidarının ilk yıllarında onun üstünlüğünü kabul eden ve Cengiz Han`ın soyu ile evlilik ve aynı zamanda da asil soyları sayesinde Moğol imparatorluğunun sonraki olaylarında etkili olan Moğol kabilelerinden biridir. Bu kavim İlhanlılar döneminde bürokratik yapıda konumlarını sağlamlaştırdılar ve hükümetin askeri ve siyasi olaylarında ciddi rol oynadılar. Devletin kuruluşu sırasında en meşhur Oyratlı sıfatıyla emir Argun Aka İlhanların iktidarı altındaki tüm ülkeye hüküm sürmüştür. Ayrıca o Uygurcaya hakim olmakla birlikte Cüveyni hanedanı gibi divan mensuplarıyla müttefik ve koordineydi. Ondan sonra gelen oğlu Emir Nevruz da başka bir Oyratlı liderdi. O Gazan`ın tahta çıkarılmasında çok çaba sarf etti. Bir süre sonra Emir Nevruz`un gücü bir süre sonra normal sınırları aştı ve Gazan`ın ondan korkacağı seviyeye ulaştı. Memlükler ile bağlantısı olduğuna dair düşmanlarının ve de Sadrüddin Halidî`nin ifadeleri bu Oyratlı emirin silinmesi ve sonunda da katledilmesi için son darbe oldu. Ondan sonra çok sayıda Oyratlı öldürüldü. Gazan Han döneminde Oyratların böyle bir geniş katliama uğraması onların güçlerinin alanının İlhanlılar için tehlike yaratır duruma geldiği gerçeğinden başka bir şey değildir. 10.000 Oyratlı Nevruz`un ölümünden sonra Mısır`a göç etti. Nevruz`un gücü devletin yıkılış zamanında yeğeni Argunşah`ın karizmasında vücut buldu. Yine bu zamanda bir diğer Oyratlı Ali Padişah da saltanat çekişmelerinde büyük öneme sahipti. O Arpa Guvan`ı İlhanlı soyundan olmadığı bahanesiyle ortadan kaldırıp Musa Han`ı tahta geçirdi. Çobanoğulları ve Celayirlerin mücadelesinde ilkinden yana taraf tutarken Gıyasüddin Reşidi`nin katlinde de doğrudan bir role sahipti. Sonunda İlhanlı Devleti yıkılmaya yüz tutarken Oyratların önderi olarak gövde gösterisinde bulundu. Oyratlar onun ölümünden sonra tekrar farklı zaman dilimlerinde gerektiğinde siyasi cenahlara taze kan oldular ve bu nüfuzları Timur`un gücü ele geçirdiği döneme kadar devam etti.

⁹⁶ Yaroslav, Pylypchuk, *Казачествующиецаревичи и Моғолистан [Cossack-Prince and Mogolista], История Турана [History of Turan]*, № 1-3, 2016 Ташкент, pp.73-74.

⁹⁷ 16. Yüzyılda Jungarya Devleti veya Kalmuklar hakkında Rus Kaynakları dikkate şayandır. Bu eserlerde dikkate dılması gereken bir husus bazen etnisite meselesine taraflı yaklaşımdır. Kırım bölgesinde Turan kavminin ve Moğolların üstünlüğünün dikkate alınması düşündürücüdür bkz: Yaroslav, Pylypchuk, *Казачествующиецаревичи и Моғолистан [Cossack-Prince and Mogolista], История Турана [History of Turan]*, № 1-3, 2016 Ташкент, pp.73-79; _____ *Служилые татары в войнах ВеликогоКняжества Московского конца XV - середины XVI в. //Жусуп Баласыгдын 1000 жылдыгына арналган жыйнакБишкек, (2016)С (р р) 233-239.*

Aytaç Kaya

Şekil 1: Şekil 2 Oyratların Orta Asya'da Yaşadığı bölge.

Kaynak: Rene Grousset, Emperatori-yi Sahraneverdan.

Şekil 3: Şekil 4 Yeni çağlarda Kalmukların Ülkesi

Kaynak: Rene Grousset, Emperatori-yi Sahraneverdan.

Kaynakça**Doğu Dillerinde Kaynaklar**

Aksarayî, K. M., *Tarihi-i Selaçika-yı Rum (Müsameretü'l-ahbar ve Müsayeretü'l ahyar)*, tashih Osman Turan, Tehran 1362.

Aştıyani, A. İ., *Tarih-i Moğol: ez Hamle-yi Cengiz tâ Teşkil-i Devlet-i Timurî*, Tehran 1388.

Barthold, W. W., *Türkistanname*, C. II, Kerim Keşaverz, Tehran 1366.

Basworth, E. C., *Tarih-i Gazneviyan*, terc. Hasan Anuşe, C. II, Tehran 1378.

Benaketi, A., *Tarih-i Benaketi: Ravzatu uli'l-elbab fî marifeti'l-tevarih ve'l-ensab*, tashih Cafer Şiar, Tehran 13488.

Beyani, Ş., *Mogulan ve Hükümet-i İlhanî der İran*, Tehran 1386.

Cüveynî, A. A., *Tarih-i Cihangûşa-yı Cüveynî*, C. III., tashih Muhammed bin Abdülvahab Kazvinî., Tehran 1387.

Duğlat, M. M. H., *Tarih-i Reşidi*, terc. Abbaskulu Gaffari Ferd, Tehran 1383.

Fadl Allah Rashid Ed-din, *Djami el-tevarikh: Histoire Generale du Monde: Tarikh-i Moubarek-i Gahazanii Histoire des Mongols*, II, ed. Edgar Blochet, Leiden-London 1911.

Grousset, R., *Emperatori-yi Sahraneverdan*, terc. Abdülhüseyin Meykede, Tehran 1365.

Hafız E., *Zübdetü't-tevarih*, Seyyid Kemal Cevadi, C. IV., Tehran 1380.

Hemedani, R. F., *Tarih-i Mübarek Gazanî*, yay. haz. Karl Jahn, GMS, London 1940.

Hondmir, G., *Habibi's-Siyer fî ahbari efradi beşer*, C. IV, tashih Cemaleddin Hümayî, Tehran 1380.

İbn el-Verdi, Z. Ö., *Tarih-i İbnü'l-Verdi*, Beyrut 1417.

İbn Haldun, A., *el-İber: Tarih-i İbn Haldun*, terc. Abdülmuhammed Ayeti, Basım yeri belli değil 1368.

Kaşani, E. A., *Tarih-i Olcaytu*, yay. Mehin Hambli, Tehran 1348.

Ketebi, M., *Tarihi Âl-i Muzaffer*, tashih Abdülhüseyin Nevayî, Tehran 1364.

Müstevfi, H., *Tarih-i Güzide*, tashih Abdülhüseyin Nevai, Tehran 1394.

Peliot, P., *Tarih-i Sırrî Mogulan*, terc. Şirin Beyani, Tehran 1382.

Rusta, C., "Emir Nevruz Serdar-ı Nafercam", *Mecelle-yi Pejuheşname-yi Tarih*, (1386), Yıl 2 no. 6.

Semerkandi, K. A., *Matla-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, Tashih Abdülhüseyin Nevayî, Tehran 1372.

Seyfi, İ., "Tahkiki Piramun-u Vafidiye-i Oyratiye: Bozorgterin-i Movc-u Penahendegan-ı Moğul be Devlet-i Memalik-i Mısır", *Faslname-i Tahsis-i fıkıh ve Tarih-i Temeddün*, (1388), Yıl 6, S. 21.

Spuler, B., *Tarih-i Moğol der İran*, terc. Muhammed Mir Afitab, Tehran 1374.

Aytaç Kaya

Sümer, F., Oguzha (Türkmenha), Anaderdî Unsurî. Tehran 1381.

Şebankarei, M., *Mecma`u`l-Ensab*, C. II, tashih Mir Haşim Muhaddis, Tehran 1386.

Tarih-i Şahî Karahıtayan, tashih Muhammed İbrahim Pastani Parizi, ,Tehran 1976.

Tetevi, A., *Tarih-i Elfi (Tarih-i Hezar Sale-yi İslâm)*, tashih Gulamreza Tebatebayi Meccd, Tehran 1382.

Vassaf Ş., *Tahrir-i Tarih-i Vassaf*, yay haz. Ayeti, Abdülmuhammed Tehran 1383.

Yezdi, Ş. A., *Zafername*, C. II, tashih Seyyid Said Seyyid Mir Muhammed Sadık ve Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1386.

Ruşça ve Batı Dillerinde Kaynaklar

Ayalon, D., “The Wafidiya in the Mamluk Kingdom”, *Studia İslamica*, 25, (1951), pp.98-104.

Guchinova, E. B., *The Kalmyks*, İng. Terc. David C. Lewis, London&New york 2006.

Irwin, R., “Futuwwa: Chivalry and Gangsterism in mediavel Cairo”, *Muqarnas: Essays in honour of J.M. Rogers*, 21, (2004), pp. 161-170.

Jackson, P. and Charles M., “Giath-al-din Mohammad”, *Eir*, 4/2, pp. 598-599.

Jackson, P., “Argun Aqa”, *Eir*, vol. II, Fasc. 4, pp. 401-402.

Nakamachi, N., “The Rank and Status of Military Refugees in the Mamluk Army: A Reconsideration of the Wafidiyah” *Mamluk Studies Review*, The University of Chicago, 10/1, (2006), pp. 55-81.

Óëäîâ, İ. N., “Буддизм в транскультурном простр-анстве Юга России”, *Studia Culturea*. Выпуск, 18, (2013), pp 135-144.

Pylypchuk, Y., *Казачество и завоевания Мухаммеда Шейбанив письменных источниках (источниковедческий анализ)*// *Scriptorium Nostrum*. № 2. Херсон, (2016), С (р р) 218-246.

_____, *Казачество и завоевания Мухаммеда Шейбанив письменных источниках (источниковедческий анализ)*// *Scriptorium Nostrum*. № 2. Херсон, (2016), С (р р) 218-246.

_____, *Служилые татары в войнах ВеликогоКняжества Московского конца XV - середины XVI в. //Жусуп Баласыгдын 1000 жылдыгына арналган жыйнакБишкек*, (2016)С (р р)233-239.

West, B. A. “Oirat”, *Encyclopedia of The Peoples of Asia and Oceania*, New York 1967.

Wing, P. (2007), “The Decline of Ilkhanate and the Mamluk Sultanate`s Eastern Frontier”, *Mamluk Studies*, , The University of Chicago, Review vol. 11/2, pp. 77-88.

Online Kaynaklar

Golden, P., “The Migrations of The Oghuz”,
<https://www.academia.edu/763468>.